

AI ĐÃ ĐẶT TÊN CHO DÒNG SÔNG ?_____

(Trích)

A – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Giúp HS hiểu được :

– Tình yêu, niềm tự hào tha thiết, sâu lắng của tác giả dành cho dòng sông quê hương, cho xứ Huế thân yêu và cũng là cho đất nước.

– Đặc trưng của thể loại bút kí và nghệ thuật viết bút kí trong bài.

B – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

I – NỘI DUNG

1. Đặc điểm bài học

– *Ai đã đặt tên cho dòng sông?* là một trong những tác phẩm bút kí đặc sắc, vừa thể hiện những nét đẹp độc đáo của sông Hương, vừa biểu hiện phong cách trữ tình hướng nội súc tích và tài hoa của Hoàng Phủ Ngọc Tường.

– Khi GV giúp HS tiếp cận các giá trị đó, cần chú ý những đặc điểm về thể loại và phong cách riêng của tác giả.

2. Trọng tâm bài học

Vẻ đẹp thiên nhiên phong phú, đa dạng, huyền ảo, đầy chất thơ như đời sống, như tâm hồn con người xứ Huế qua hình tượng dòng sông Hương được diễn tả trong thể loại bút kí bởi cây bút uyên bác và tài hoa.

II – PHƯƠNG PHÁP VÀ TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC.

1. Phương pháp dạy học

– Tác phẩm thuộc thể loại bút kí, khi phân tích, GV cần chú ý đặc trưng thể loại. Trong đó, cảm xúc và suy tư của tác giả về đối tượng phản ánh là trọng tâm.

– Kết hợp giữa đàm thoại và diễn giảng, phát vấn và gợi ý giúp HS cảm nhận nét riêng của đối tượng phản ánh và nét riêng trong lối viết bút kí của tác giả.

2. Tiến trình dạy học

a) Phần *Tiểu dẫn*

– Giúp HS nắm các thông tin cơ bản về tác giả và tác phẩm. Nhấn mạnh các ý sau đây :

+ Hoàng Phủ Ngọc Tường là một trí thức yêu nước, có vốn hiểu biết sâu rộng trên nhiều lĩnh vực.

+ Ông chuyên về thể loại bút kí. Nét đặc sắc trong sáng tác của Hoàng Phủ Ngọc Tường là ở sự kết hợp nhuần nhuyễn giữa chất trí tuệ và tính trữ tình, giữa nghị luận sắc bén với suy tư đa chiều được tổng hợp từ vốn kiến thức sâu rộng về triết học, văn hoá, lịch sử, địa lí,... tất cả được diễn đạt trong lối hành văn hướng nội súc tích, mê đắm và tài hoa.

+ *Ai đã đặt tên cho dòng sông?* là bài bút kí xuất sắc, viết tại Huế, ngày 4 – 1 – 1981, in trong tập sách cùng tên⁽¹⁾.

b) Hướng dẫn học bài

Giúp HS nắm được bố cục của đoạn trích. Từ đó, tìm hiểu trong từng phần nét đặc sắc của bài bút kí và của phong cách tác giả trên các bình diện :

+ Cảm xúc và suy tư

+ Giọng điệu

+ Hình ảnh và ngôn ngữ.

Hướng dẫn tìm hiểu văn bản :

Câu 1

Phần mở đầu (từ đầu đến *dưới chân núi Kim Phụng*)

– Sông Hương nhìn từ cội nguồn là dòng chảy có mối quan hệ sâu sắc với dãy Trường Sơn. Trong mối quan hệ đặc biệt này, sông Hương tựa như “một bản trường ca của rừng già” với nhiều tiết tấu hùng tráng, dữ dội : khi “rầm rộ giữa bóng cây đại ngàn”, lúc “mãnh liệt vượt qua ghềnh thác”, khi “cuộn xoáy như cơn lốc vào những đáy vực sâu”, lúc “dịu dàng và say đắm giữa những dặm dài chói lọi màu đỏ của hoa đỗ quyên rừng”.

– Bằng biện pháp nhân hoá, sông Hương hiện ra tựa “cô gái Di-gan phóng khoáng và man dại” với một “bản lĩnh gan dạ, một tâm hồn tự do và trong sáng”.

(1) Hoàng Phủ Ngọc Tường, *Ai đã đặt tên cho dòng sông?*, NXB Thuận Hoá, 1986.

Theo tác giả, nếu chỉ mãi mê nhìn ngắm khuôn mặt kinh thành mà không chú ý tìm hiểu sông Hương từ nguồn cội, người ta khó mà hiểu hết cái vẻ đẹp trong phần tâm hồn sâu thẳm của dòng sông mà chính nó đã không muốn bộc lộ.

Có thể nhấn mạnh : sông Hương vùng thượng lưu toát lên vẻ đẹp của một sức sống mãnh liệt, hoang dại, đầy cá tính. GV có thể đặt ra các câu hỏi như : Sông Hương vùng thượng lưu được tác giả diễn tả như thế nào ? Những hình ảnh, chi tiết, những liên tưởng và thủ pháp nghệ thuật nào cho thấy nét riêng trong lối viết kí của tác giả ?

Câu 2

Phần thứ hai (từ *Phải nhiều thế kỉ đến quê hương xứ sở*)

Sông Hương nhìn trong mối quan hệ với kinh thành Huế.

– Trước khi trở thành người tình dịu dàng và chung thủy của cố đô, sông Hương đã trải qua một hành trình đầy gian truân và nhiều thử thách. Trong cái nhìn tinh tế và lãng mạn của tác giả, toàn bộ thủy trình của dòng sông tựa như một cuộc tìm kiếm có ý thức người tình nhân đích thực của người con gái trong một câu chuyện tình yêu nhuộm màu cổ tích.

– Đoạn tả sông Hương chảy xuôi về đồng bằng và ngoại vi thành phố bộc lộ nét lịch lãm và tài hoa trong lối hành văn của tác giả. Độc giả khó cưỡng một sức hấp dẫn toát lên từ hàng loạt động từ diễn tả cái dòng chảy sống động qua những địa danh khác nhau của xứ Huế. Giữa cánh đồng Châu Hóa đầy hoa dại, sông Hương là “cô gái đẹp nằm ngủ mơ màng” ; nhưng ngay sau khi ra khỏi vùng núi, thì cũng như nàng tiên được đánh thức, sông Hương bỗng bừng lên sức trẻ và niềm khao khát của tuổi thanh xuân trong sự “chuyển dòng một cách liên tục”, rồi “vòng giữa khúc quanh đột ngột”, “vẽ một hình cung thật tròn”, “ôm lấy chân đồi Thiên Mụ”, rồi “vượt qua”, “đi trong dư vang”, “trôi đi giữa hai dãy đồi sừng sững như thành quách”...

Vừa mạnh mẽ vừa dịu dàng, sông Hương có lúc “mềm như tấm lụa” khi qua Vọng Cảnh, Tam Thai, Lựu Bảo ; có khi ánh lên những mảng phản quang nhiều màu sắc “sớm xanh, trưa vàng, chiều tím” lúc qua những dãy đồi núi phía tây nam thành phố và mang “vẻ đẹp trầm mặc” khi qua bao lăng tẩm, đền đài mang niềm kiêu hãnh âm u được phong kín trong những rừng thông u tịch cho đến lúc bừng sáng, tươi tắn và trẻ trung khi gặp “tiếng chuông chùa Thiên Mụ ngân nga tận bờ bên kia, giữa những xóm làng trung du bát ngát tiếng gà”...

Hai bút pháp *kể* và *tả* được kết hợp nhuần nhuyễn và tài hoa trong đoạn văn đã làm nổi bật một sông Hương đẹp bởi phối cảnh kì thú giữa nó với thiên nhiên xứ Huế phong phú mà hài hoà.

Câu 3

Sông Hương khi chảy vào thành phố.

Để khai thác phần này, cần tìm câu trả lời cho các câu hỏi : Sông Hương khi chảy vào thành phố Huế có nét khác biệt gì ? Phát hiện của tác giả về nét riêng, độc đáo của dòng sông cho thấy những điều gì trong tình cảm của tác giả với xứ Huế và dòng sông ?

Như đã tìm thấy chính mình khi gặp thành phố thân yêu, sông Hương “vui tươi hẳn lên giữa những biển bãi xanh biếc của vùng ngoại ô Kim Long”, dòng sông “kéo một nét thẳng thực yên tâm theo hướng tây nam – đông bắc”, rồi “uốn một cánh cung rất nhẹ sang đến Cồn Hến” khiến “dòng sông mềm hẳn đi, như một tiếng “vâng” không nói ra của tình yêu”. Nằm ngay giữa lòng thành phố yêu quý của mình, sông Hương cũng giống sông Xen của Pa-ri, sông Đa-nyúp của Bu-đa-pét,... nhưng trong cách biểu đạt tài hoa của tác giả, sông Hương được cảm nhận với nhiều góc độ : nhìn bằng con mắt của hội họa, sông Hương và những chi lưu của nó tạo những đường nét thật tinh tế làm nên vẻ đẹp cổ kính của cố đô ; qua cách cảm nhận âm nhạc, sông Hương đẹp như điệu *slow* chậm rãi, sâu lắng, trữ tình và, với cái nhìn đắm say của một trái tim đa tình, sông Hương là người tình dịu dàng và chung thủy. Điều này được diễn tả trong một phát hiện thú vị của tác giả : “Rời khỏi kinh thành, sông Hương chếch về hướng chính bắc, ôm lấy đảo Cồn Hến quanh năm mơ màng trong sương khói, đang xa dần thành phố để lưu luyến ra đi giữa màu xanh biếc của tre trúc và của những vườn cau vùng ngoại ô Vĩ Dạ. Và rồi, như sự nhớ lại một điều gì chưa kịp nói, nó đột ngột đổi dòng, rẽ ngoặt sang hướng đông tây để gặp lại thành phố lần cuối ở góc thị trấn Bao Vinh xưa cổ”. Cũng theo tác giả, khúc quanh thật bất ngờ đó, tựa như một “nỗi vương vấn”, và dường như còn có cả “một chút lắng lơ lửng của tình yêu”...

Câu 4

Phần thứ ba (đoạn còn lại)

– Sông Hương trong mối quan hệ với lịch sử dân tộc

Trong mối quan hệ nghiêm trang này, sông Hương mang vẻ đẹp của một bản hùng ca ghi dấu những thế kỉ vinh quang từ thuở còn là một dòng sông biên thủy xa xôi của đất nước các vua Hùng, thuở nó mang tên là Linh Giang (dòng sông thiêng) trong sách *Du địa chí* của Nguyễn Trãi, là “dòng sông viễn châu đã chiến đấu oanh liệt bảo vệ biên giới phía nam của Tổ quốc Đại Việt qua những thế kỉ trung đại”, “nó vẻ vang soi bóng kinh thành Phú Xuân của người anh hùng Nguyễn Huệ”

vào thế kỉ XVIII ; “nó sống hết lịch sử bi tráng của thế kỉ mười chín với máu của những cuộc khởi nghĩa”, nó chứng kiến thời đại mới với Cách mạng tháng Tám năm 1945 và bao chiến công rung chuyển qua hai cuộc chiến tranh vệ quốc sau này...

– Sông Hương với cuộc đời và thi ca

Sông Hương không chỉ là bản hùng ca tấu lên bao chiến công trong lịch sử, sông Hương còn là một nhân chứng nhẫn nại và kiên cường qua những thăng trầm của cuộc đời. Tuy nhiên, điều làm nên vẻ đẹp giản dị mà khác thường của dòng sông là ở chỗ : Khi nghe lời gọi, nó biết cách tự hiến mình làm một chiến công, để rồi nó trở về với cuộc sống bình thường, làm một người con gái dịu dàng của đất nước. Có lẽ chính điều đó đã làm cho sông Hương không bao giờ tự lặp lại mình trong cảm hứng của các nghệ sĩ.

Câu 5

Có thể nói, nét đặc sắc làm nên sức hấp dẫn đặc biệt của đoạn văn là tình yêu say đắm với dòng sông được thể hiện bằng tài năng của một cây bút giàu trí tuệ, tổng hợp từ một vốn hiểu biết sâu rộng về văn hoá, lịch sử, địa lí và văn chương cùng một văn phong tao nhã, hướng nội, tinh tế và tài hoa. GV làm rõ nội hàm các khái niệm : *tao nhã, hướng nội, tinh tế, tài hoa* và giúp HS khám phá, phân tích các đặc điểm đó trong bài kí.

III – KIỂM TRA, ĐÁNH GIÁ – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

1. Kiểm tra, đánh giá

– Có thể đánh giá mức độ cảm nhận những nét đặc sắc của bài bút kí qua cách đọc và giọng đọc của HS ở từng phần.

– Tăng cường phát vấn và gợi ý HS tìm hiểu các nét đặc sắc của bài bút kí qua các phương diện :

- + Cảm xúc và suy tư của tác giả về những nét đẹp độc đáo của dòng sông.
- + Giọng điệu và văn phong.
- + Những đóng góp riêng trong sử dụng hình ảnh và ngôn ngữ...

2. Gợi ý giải bài tập

Để làm tốt bài tập ở phần chép một số đoạn văn ngắn tâm đắc trong bài, HS cần đọc ở nhà nhiều lần. Trong khi đọc, chú ý tìm các đoạn có những đặc sắc về ý tưởng, hình ảnh và ngôn ngữ. Từ đó, đề xuất nhận xét bước đầu về phong cách viết bút kí của Hoàng Phủ Ngọc Tường.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Ngọc, *Đọc Hoàng Phủ Ngọc Tường*, trong *Hoàng Phủ Ngọc Tường tuyển tập*, NXB Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh, 2002.
2. Trần Đình Sử, “Ai đã đặt tên cho dòng sông?” – Bút kí sử thi của Hoàng Phủ Ngọc Tường, trong *Lí luận và phê bình văn học*, NXB Giáo dục, 2003.
3. Phạm Phú Phong, “Ai đã đặt tên cho dòng sông?” – Nghĩ về chặng đường sáng tác của Hoàng Phủ Ngọc Tường, tạp chí *Sông Hương*, số 20 – 1986.
4. Đặng Tiến, *Đọc “Tuyển tập Hoàng Phủ Ngọc Tường”*, website : chimviet.free.fr.
5. Lê Thị Hương, *Xin được nói về Hoàng Phủ Ngọc Tường như một thi sĩ của thiên nhiên*, tạp chí *Sông Hương*, số 161 – 2002.
6. Hoàng Phủ Ngọc Tường, *Suy nghĩ về thể kí*, tạp chí *Sông Hương*, số 1 – 1983.